

קנין י"ז

"במיעוט סחורה"

פתח דבר:

קנין זה השכל מחייבו, שהרי בכדי לגדול בתורה זקוקים לזמן רב, ואין דרך אחרת כי אם למעט בסחורה ולהרבות בתורה. וכן מוכח בכמה מקומות בחז"ל, וכמו שנבאר בהמשך בעזרתו יתברך.

נעמוד בדברינו על נקודה יסודית מאוד, מהו השיעור שיש למעט בסחורה, וכך יעלה בידינו גדר הדברים האם יש אכן חיוב לעסוק מעט בסחורה. עוד נעלה על המדוכה את השאלה המתבקשת, ללא התעסקות בסחורה פרנסה מנין?

עוד יתבאר היטב מנהג רוב בני התורה של היום הלומדים בכוללים ובישיבות הקדושות, ואינם עוסקים במסחר כלל וכלל.

מה יעשה אדם ויחכם? ימעט בסחורה!

בראשית הדברים נביא מקורות מדברי רבותינו שמיעוט בסחורה נצרך בכדי לזכות לכתרה של תורה.

הגמרא במסכת נדה (דף ע: ע"ג) מביאה: "שאלו אנשי אלכסנדריא את רבי יהושע בן חנניה: מה יעשה אדם ויחכם? ענה להם: ירבה בישיבה וימעט בסחורה". מבואר להדיא מדברי הגמרא שהדרך להשיג חכמת התורה היא

רפו _____ תורה דיליה

על ידי שירבה בישיבה, דהיינו שירבה בלימודו, אך בד בבד צריך גם כן למעט בסחורה.

עוד מובא בגמרא במסכת עירובין (דף נה.): "מאי דכתיב (דברים ל, יב-יג) "לא בשמים היא ולא מעבר לים היא", רבי יוחנן אומר: "לא בשמים היא" - לא תמצא בגסי רוח. "ולא מעבר לים היא" - לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרים".

הרי לנו שאין התורה מצויה אצל הסחרנים ושאר עוסקי המלאכה. וביאר המאירי זצ"ל (דף סה.): שאין התלמוד והעסק שווים במדרגה אחת, אלא כשזה עולה זה שוקע! ולכן ברור שעל הלומד להשתדל להיות פנוי מכל מיני עסקים.

ובמסכת סוטה (דף כא.): איתא: "אמר רבי יוסי ב"ר חנינא: אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמעמיד עצמו ערום עליהן". ופרש"י זצ"ל: שמעמיד עצמו ערום עליהן - "שפירש מכל עסקים ונעשה עליה עני וחסר כל".

עוד מצינו בגמרא במסכת נדרים (דף פא.): "הזהרו בבני עניים שמהן תצא תורה". ופירש הר"ן זצ"ל בזה הלשון: "הזהרו בבני העניים להשתדל ללמדם תורה, שמהן תצא תורה, שאין להם עסק אחר".

"העושה סחורתו קבע לא יתחכם לעולם!"

גם במסכת אבות (פ"ב מ"ה) שנינו: "ולא כל המרבה בסחורה מחכים". ופירש רבינו יונה זצ"ל על זה: "כי זה שעוסק בסחורתו כל היום ועושה ממנה קבע ומתורתו עראי לא יתחכם לעולם".

הדבר נשנה שוב באבות (פ"ד מ"י): "רבי מאיר אומר: הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה". ופירש במדרש שמואל בשם הרי"א זצ"ל, שאם יתבטל מן התורה ברצונו מפני צרכי עסקיו, על דרך העונש ימצאוהו רעות רבות וצרות ובטולים רבים, כי המקרים לו יוקפו, וכמו שאמרו במגילת החסידים. "אם תעזבני יום יומיים אעזבך".

הרי לנו מקורות רבים ומגוונים, שלא זו בלבד שבטל האדם מלימודו

קנין י"ז ❁ "במיעוט סחורה" _____ רפז

בזמן שמרבה בסחורה ועוסק בעסקיו יותר מן הנצרך עבורו, אלא אף סכנה רוחנית רובצת לפתחו, עד שנאמר עליו "אם תעזבני יום יומיים אעזבך", שהרי התעסקות מיותרת זו גורמת לו שיפרוש מלימודו לגמרי ח"ו.

ה"נוגע" במסחר סופו שיעשה תורתו עראי!

סיפר הגאון רבי דוד פוברסקי זצ"ל: בצעירותי בעת שלמדתי בעיירה פולטבה שרר שם רעב כבד, וכמעט שלא ניתן היה להשיג לחם, זאת למרות שעיירה זו נחשבה למפותחת יחסית. בני הישיבה היו רעבים מאוד, וכל מי שנפלה בחלקו פרוסת לחם נאלץ להחביאה בכדי שלא תיחטף מידו.

אני הייתי מקבל חתיכת לחם הפחותה בגודלה מככר לחם שלנו, זה האוכל היחיד שהיה מנת חלקי במשך כל השבוע, נאלצתי לעשות סימנים בלחם עם הסכין בכדי לדעת מה לאכול ממנו כל יום וכך יוותר לי ממנו לכל ימות השבוע.

מאיך קיימת הייתה אפשרות להירשם אצל השלטונות לחלוקה של פעם בשבוע, המאכל שחולק קרוי היה "פרציינישע משלה", הוא היה מבוסס על שמן בעיקר. היו שלקחו אותו והחליפוהו תמורת לחם. אך למרות הרעב הגדול אנחנו לא נרשמנו. אמנם כמה בחורים מהישיבה נרשמו לחלוקה על מנת לזכות בתמורה למאכל בחתיכת לחם, אני יכול להעיד שכל מי שנרשם לא נשאר בלימוד!

וזה מפני שבכדי להשיג את הלחם היו צריכים למכור את השמן, וגם פעולה פשוטה זו היא בכלל "מסחר", ומי שמתחיל במסחר סופו שישקע בו לגמרי ולא ידבק בתלמודו. ולמרות שהמניע למעשה לא היה על מנת לצבור רווחים אלא כדי להשביע את רעבונם, בכל זאת כשמתחילים עם מסחר אין לזה סוף!

כך הם פני הדברים, רק נוגעים קצת במסחר, יוצאים מהלימוד!

עתה נביא שתי עובדות שימחישו, מחד גיסא את הסכנה להימשך אחר עשיית המסחר, ומאיך גיסא נלמד "מיעוט סחורה" מהו כפי המשתקף מהנהגתם של גדולי ישראל.

רפח _____ תורה דיליה

מעשה נורא מפי הגאון רבי אליהו דושניצר זצ"ל

בספר נחלת אליהו מובא מעשה נורא אשר טמון בחובו יסוד נשגב בתורת המוסר, עד שכאשר הגאון רבי אליהו דושניצר זצ"ל היה מספרו, התבטא אודותיו כך:

סיפור זה אתם יכולים אף לספרו ברבים, והנכם יכולים להקדים כי אני סיפרתי אותו בדיוק נמרץ כפי ששמעתיהו מפי הגאון הנודע בישראל מו"ה אלעזר משה זצ"ל מפינסק, והרי אתם מכירים אותי שאינני משקר ח"ו, וגם אינני מגזים או מוסיף פרטים וכיוצא בזה, אלא הנני חוזר מלה במלה את מה שקלטו אוזניי מפי הגרא"מ זצ"ל.

וזה סיפור המעשה: איש היה בקלם סוחר ובר אוריין ושמו ר' נטע (כינויו השגור בפי הבריות - ר' נאטיל). אותו ר' נטע התברך בבת יחידה. בהגיעה לפרקה השיאה לבחור בן ישיבה מופלג ות"ח, הוא נתן לו נדוניא של כמה אלפי רובל, ואף התחייב לפרנסו כמה שנים על שולחנו, כך יכל החתן לשבת בשלווה ולעסוק בתורה.

כאשר נשלמה תקופת ה"קעסט" והזוג ירד מעל שולחנו של החותן, התחילה הבת להשמיע קולות של "ואם תאמר מה נאכל?", בעלה ענה לה איני מסוגל להיפרד לגמרי מתורת חיים על מנת לעסוק במסחר...

עד שהשיאתו עצה ואמרה: ניקח את כסף הנדוניא ונשקיעו בפתיחת בית מסחר, אני אהיה שם במשך כל היום מלבד שתי שעות בסך הכל שאתה תקדיש לבית המסחר, בשאר השעות תוכל להמשיך וללמוד כמקדם...

הלה בעל כרחו הסכים, ועשו כן.

אמנם בג' חודשים הראשונים נהג כן, אבל כעבור הזמן שתי השעות גדלו לארבע שעות, ואחר כך לשמונה וכו' עד ששקע עד צווארו במסחר... ולא נותר לו זמן אפילו לפתוח גמרא...

כעבור תקופה, במוצש"ק חורפי במיוחד השתוללה בחוץ סערה וסופת

קנין י"ז ☞ "במיעוט סחורה" _____ רפט

שלגים הכתה בעוז, והנה יצאה האשה מחוץ לבית לכמה רגעים על מנת לרוקן חבית של מים לא נקיים, והנה כשחזרה לבית שוד ושבר, היא נראתה כאילו היא נחנקת ללא כל יכולת להוציא הגה מפיה...

בעלה המבוהלה רץ מיד להזעיק עבורה רופא, כשהלה בדק את האשה פכר את ידיו ביאוש באומרו איני יודע מה יש לה, למחרת היום הלך עמה ודרש ברופאים, וגם נסעו לעיר "וויין" בה היו הרופאים המומחים ביותר, כל זאת ללא הועיל, ואף אחד מהם לא עלתה בידו לאבחן ממה סובלת האשה. עד שבעיירה החלו להתלחש באימה, "דיבוק" השתלט על האשה...

בצר להם נסעו הזוג לעיר סטוצ'ין, שם התגורר מקובל מפורסם ושמו רבי מנדיל ז"ל, אליו נהגו לנסוע בענינים כאלו. כשבאו לפניו הוא החל לשוחח עם הדיבוק, והנה שמעו מתוך גופה של האשה קול עונה, וכידוע כשדיבוק מדבר, בטנו של מי שהוא שוכן בו מתרוממת, אבל השפתיים אינם נעות ולמרות זאת הקול יוצא מפיו, הנוכחים באירוע נבהלו מאד ואמרו אהה! הנה הדיבוק...

אבל הצדיק רבי מנדיל המשיך ובדק אם אכן כך הוא, וישאלנו: מי הולך אתך (כלומר עם הנפש המתגלגלת), ויאמר: "חמשה מלאכי חבלה", וישאל אותו מה שמם, ויאמר לו כך וכך... אז אמר רבי מנדיל נכון הדבר, מדובר בדיבוק אמיתי.

ואז החל לשאול אותו סדרת שאלות, כגון מי הוא וכו', ויאמר לו כי הוא בחור מהעיר בריסק שחי לפני כמה עשרות שנים, ואחר כך נסע לאפריקה, ושם בהשפעת חברה קלוקלת סר מדרך הישר ועבר ר"ל על כל התורה כולה, עד שאירע שתוך כדי נסיעה בעגלה הוא נפל ממנה ונהרג. ומאז הוא מתגלגל והולך בעולם ללא מנוח...

אמר לו מדוע לא עשית תשובה קודם מיתתך? ענה לו הבחור: מרוב הפחד והבהלה שהשתלטו עליי בעת נפילתי מהעגלה, שכחתי מלהרהר בתשובה.

אחר כך פנה אליו רבי מנדיל בשאלה: מה יש לך ולאשה הזאת כי גרמת

רצ _____ תורה דיליה

לה יסורים נוראים כל כך? לשמע שאלתו התחיל הדיבוק לצעוק בקול, ואמר: אמה של ריבה זו ואמו של בעלה (ששניהן כבר נפטרו לעולמן) התאמצו בבקשה למעלה בשמים שאני אכנס בה ואגרום לה יסורין, כי לולי זאת לא תהיה לה תקומה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב! מפני שלקחה את בעלה מעסק התורה!...

כששמע זאת הבעל נחרד כולו, אמר לו רבי מנדיל: תבטיח שתמשוך ירך מהמסחר ותחזור ללמוד תורה כבימים עברו, כמובן שהבעל הבטיח ובנוסף אף התחייב ללמוד משניות ולהדליק נרות בבית הכנסת לעילוי נשמתו של הבחור האומלל.

אחר כך קיבץ רבי מנדיל בחדר מנין של עשרה אנשים שאמרו תהלים, הוא עמד מאחוריהם ואמר את מה שאמר, את האשה הושיב על כסא באמצע החדר. לפתע התגלגלה האשה מהכסא על הארץ ויצא קול אדיר של "שמע ישראל" מתוכה, הקול נשמע היטב בכל רחבי סטוצ'ין, אחר כך פקעה צפורן הזרת מידה האחת, ואז נופצה זכוכית אחת בחלון, עד שנשתתקה... וקמה על רגליה ותשוב להיות כאחד האדם...

עד כאן מפיו של הגאון רבי אליהו דושניצר זצ"ל, וכפל פעם נוספת את דבריו: אתם יכולים לספר מעשה זה בשמי, והרי אתם מכירים אותי שאיני משקר ח"ו וגם אינני מגזים, רק מסרתי לכם בדיוק מה ששמעתי מפי הגאון רא"מ ז"ל שהיה נוכח במקום בשעת מעשה.

למדנו ממעשה נורא זה, מהי חומרת הסכנה של מי שנסחף אחר העסק והסחורה, ומה גודל העונש של מי שגורם לעוון ביטול תורה.

מניחין היי עולם הבא ועוסקין בהיי שעה!

מעשה נוסף מסופר בגמרא במסכת תענית (דף כא.): האמוראים אילפא ורבי יוחנן היו דחוקים מאד בפרנסתם, הם החליטו שיצאו יחדיו להתעסק בסחורה כדי לפרנס את ביתם. בדרכם ישבו לאכול תחת קיר רעוע, לפתע שמע רבי יוחנן את מלאכי השרת שהיו משוחחים ביניהם ומתייעצים כיצד

קנין י"ז ﴿﴾ "במיעוט סחורה" _____ רצא

להפיל עליהם את הקיר ולהמיתם, מאחר שמניחים הם חיי עולם הבא ועוסקים בחיי שעה.

רבי יוחנן ששמע דברי המלאכים, חזר מיד לבית המדרש, ואילפא לא שמע וכו', ע"ש בגמ' כל המעשה.

על כל פנים נוכחנו לדעת מהי חומרת הדברים של מי שעוסק בתורה ויוצא לעסוק בסחורה, עד שמלאכי השרת רצו להפיל קיר על אילפא ורבי יוחנן ולהורגם, וכל זאת למרות שעשו כן מחמת דוחק הפרנסה.

מפני מה שמח הגאון בעל ה"בית אפרים" זצ"ל?

בוא וראה איך התייחסו גדולי ישראל לנושא זה.

הגאון רבי אפרים זלמן מרגליות זצ"ל בעל שו"ת בית אפרים היה מאותם יחידים שהתברכו בשני שולחנות של תורה וגדולה, למרות עסקיו המסועפים הקדיש זמן קבוע ללימוד התורה בכל יום עד חצות, שעות אלו היו קודש לה' ומעולם לא הפסיק בהם אפילו בעד כל הון שבעולם.

יום אחד הגיעו סוחרים מלעמברג בשעות לפני הצהרים לביתו של ה"בית אפרים" זצ"ל, ובאמתחתם הצעה למכור לו סחורה אשר לפי כל תחשיב אמור היה להרויח ממכירתה כמה עשרות אלפי רובל - סכום עתק באותם הימים. הסוחרים הודיעו שהם ממהרים לילך מאיזה סיבה, ומפני השעה הדוחקת בכוונתם למוכרה במחיר זול במיוחד.

הרבנית שקיבלה את פניהם ביקשה מהם שימתינו בטובם עד לאחר חצות יום אז יפנה ה"בית אפרים" לבחון את הצעתם, הסוחרים מצידם טענו שממהרים הם לדרכם, אמרה להם הרבנית: עתה היא העת הקבועה לתלמודו של בעלי ואין באפשרותי להפריע לו. השיבו לה הסוחרים: לא מדובר בעיסקה שיגרתית אלא בהזדמנות חד פעמית, בכמה דקות ניתן לסיים את הענין ואז יחזור לתלמודו.

הרבנית התלבטה מאד מה לעשות, היטב זכרה שבעלה הגאון זצ"ל הזהירה לא לבטלו מלימודו, ומאידך ההצעה הייתה כה מפתה ושמא בכל

רצב _____ תורה דיליה

זאת לזמן כה קצר לא יכעס עליה אם תפסיקו. בגודל צדקותה לא ההינה לבטל את בעלה מתורתו ולו לרגע קט, היא השיבה להם נחרצות אין לי רשות לבטל את בעלי מתלמודו.

פנו הסוחרים וביצעו את העיסקה עם סוחר אחר. ויהי לאחר חצות היום יצא ה"בית אפרים" זצ"ל מחדר לימודו, ואז סיפרה לו הרבנית את כל השתלשלות הדברים, ושאלה את פיו אם נהגה כשורה.

בשמוע הגאון זצ"ל שהפסיד כמה עשרות אלפי רובל בגין שלא ביטל כמה דקות של לימוד התורה, נתמלא שמחה עצומה על אשר עלתה בידו זכות גדולה שכזו. וביאר הגאון זצ"ל שבבית דין של מעלה משלמים שכר מצוה כפי מה שמעריך האדם את יקר המצוה בעולם הזה, ואם הוא אכן מחבב את התורה כל כך שחס על לימוד של כמה דקות אף במחיר של אלפי רובל, מעתה על כל דקה ודקה מלימודו יהיה שכרו אלף מונים!

"מיעוט סחורה" - מעט את ערך הסחורה בעיניך

הדברים מפורשים בביאורו של המדרש שמואל זצ"ל (פ"ד מ"ט): "הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה - כלומר: עסק הקנינים והסחורות יהיו ל"מעט" בעיניך, ועיקר העסק שתחשוב יהיה עסק התורה". כי זהו תורף הענין של מיעוט סחורה, שיש עלינו להחשיב ולייקר את לימוד התורה ללא שיעור, ועל שאר כל עסקי האדם להיות רק בגדר "הכשר מצוה" ללימוד התורה.

"איזהו ת"ח? המבטל עסקיו מפני משנתו!"

והלום חזיתי במדרש רבה (קהלת ז, ז): "איזהו תלמיד חכם? רבי אבהו בשם רבי יוחנן: כל שהוא מבטל עסקיו מפני משנתו". מפני שכל מהותו של תלמיד חכם הוא שזונח עסקי שעה ומתעסק בחיי עולם.

על כן כמה כואב המחזה כשעוברים ליד מקום תורה בעיצומו של הסדר, ומבחינים בת"ח שמסתובבים הלוך ושוב מחוץ לבית המדרש, ומתעסקים בכל מיני עיסוקים וטלפונים שאינם שייכים ללימוד התורה. הרי ברור

קנין י"ז ☞ "במיעוט סחורה" _____ רצג

שההנהגה הנכונה לכל מי שדרכה כף רגלו על מפתן בית המדרש היא להיפך, לבטל או לדחות את כל העיסוקים האחרים מלבד עסק התורה.

זהו הקנין של "מיעוט סחורה"!

מהו השיעור של "מיעוט סחורה"?

כאן עלינו לעמוד על גדר הדברים, מה נחשב ל"מיעוט סחורה" שעליו דיברו חז"ל, מהו שיעורו ולפי איזה מידה הוא נמדד ונחשב ל"מיעוט"?

נקדים את דברי הרמ"א זצ"ל (ביו"ד סי' רמו סכ"א): "ולא יחשוב האדם לעסוק בתורה ולקנות עושר וכבוד עם הלימוד, כי מי שמעלה מחשבה זו בלבו אינו זוכה לכתרה של תורה. אלא יעשה תורתו קבע ומלאכתו עראי וימעט בעסק ויעסוק בתורה, ויסיר תענוגי הזמן מלבו ויעשה מלאכה כל יום כדי חייו אם אין לו מה יאכל, ושאר היום והלילה יעסוק בתורה". ע"כ. ודבריו לקוחים מלשון הרמב"ם זצ"ל בהלכות תלמוד תורה (פ"ג ה"ו-ט).

אם יש לו פרנסה לאותו יום, ימעט בסחורה

ועיין בספר דברות משה (קידושין מג, ד) שמה שכתב הרמב"ם זצ"ל "כדי חייו" היינו מה שנזקק לחיותו באותו היום. ולפי זה אם יש לו כבר פרנסה "לאותו היום" אסור לו להתעסק בסחורה בשאר הזמן. ונראה שמקור הדברים בדברי חז"ל במסכת יומא (דף לה:) שהלל הזקן בכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרעפיק, חציו היה נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו.

וראיתי שכן כתב להדיא החתם סופר זצ"ל בשו"ת (חור"מ סי' קסד), וז"ל: "דע כי מן התורה הניתנה לכל ישראל בשווה מחוייבים לקיים "והגית בו יומם ולילה", ויהיו עושים רק כדי חיותם יום יום ומוציאים שארית היום בעבודת השם, או בזמן מן הזמנים לצורך גופם, כגון ביומי ניסן ותשרי, ושאר הזמנים כולו קודש להשם".

ממקורות אלו עולה הלכה למעשה, שיש להתעסק רק בשביל מה שצריך

רצד _____ תורה דיליה

לאותו היום ותו לא. ובעצם ממה שכתב הרמב"ם זצ"ל שיש לעשות מלאכה בכל יום מעט כדי חייו "אם לא היה לו מה יאכל", משמע שרק לצורך האכילה ממש מותר לעסוק בעסקיו, וליותר מכך כבר אין היתר, אבל ראיתי מובא מהשו"ת מהר"ם אלשקר (סימן יט) שכתב שבהכרח אין הכוונה דוקא לדברי אכילה, אלא הכוונה לכל הצרכים המינימליים כגון בגד ללבוש ושאר דברים הנצרכים לכל אדם.

כיצד ניתן לדעת מהו "צורך" ומה הם "מותרות"?

עוד ראיתי מה שכתב החפץ חיים זצ"ל במשנ"ב (סי' קנו ס"א) על דברי השולחן ערוך שם שיש לעשות מלאכתו עראי ותורתו קבע: שיש להתעסק כל אחד כדי פרנסתו, והשיעור הוא כל אחד לפי ערכו, רק שיש להזהר מפתוי היצר המפתהו כדי להשיג מותרות. ולכן העיקר הוא להתבונן בעצמו מהו ההכרח האמיתי אשר אי אפשר בלעדו, ולשיעור הזה יתעסק בפרנסתו והשאר ישתמש לתורה ולעבודת השם. וכדי שלא ירמה אותו היצר, יתבונן אילו הוא היה מתחייב לזון את חבירו ולהלבישו לפי ערכו, מה היה מניח שהוא בגדר "הכרח" אשר אי אפשר בלעדיו...

העוסק בתורה לא יפסיד!

פעמים שמתגנבת מחשבה ללבו של אדם, איך יפרנס את בני ביתו בעוד הוא אברך שלומד ב"כולל" במשך כל היום, והמילגה הניתנת שם היא זעומה. ישנם אברכים אשר בעקבות מחשבה זו העדיפו לצאת ל"שוק העבודה" כך חשבו לתומם שירוויחו יותר וירד מעליהם עול הפרנסה.

אבל האמת יורה דרכו שמחשבה זו בטעות יסודה, אכן יש דורשי ה' שעניות מצויה אצלם, אבל יש לדעת מה שנהג לומר על כך החפץ חיים זצ"ל, וכה היו דבריו: אנשים אלו אינם עניים בגלל שהם דורשי ה', אלא כי כך נגזר עליהם מלמעלה. לא עסק הפרנסה מעשיר, שהרי רואים הרבה שראשם ורובם בתוך עסק הפרנסה וסובלים הם מחרפת רעב, ומאיך יש דורשי ה' אשר לא יחסרו כל טוב. אם כן אין העיסוק בפרנסה מעשיר, ולא עבודת ה' גורמת העניות, אלא הכל מכח גזירת שמים.

קנין י"ז ❁ "במיעוט סחורה" _____ רצה

וכעין זה כתב הסטייפלר זצ"ל (ברכת פרץ פר' מקץ): "והנה לא הובטח לעמלי תורה שיזכו לעשירות בכיוצא בזה (כי הכל לפי מה שנגזר עליו מתחילת יצירתו), אבל מכל מקום זה מובטח להם שעל ידי עסק התורה לא יפסידו, ולא יגרע מנת חלקם מכמות שהיה בא להם אילו לא עסקו בתורה!".

את מי הושיב על ידו ה"מחנה חיים" זצ"ל?

הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א סיפר על הגאון רבי חיים זוסמן סופר זצ"ל בעל "המחנה חיים": פעם בשעת הדרשה שנשא לפני הציבור, הושיב על ידו עני אחד, לשאלת מקורביו לפשר הענין השיב:

בבודפסט עיר מולדתי התגורר רופא יהודי שהושיט עזרה לרבים אך לא סבל את בני התורה. פעם פנה בשאלה לאבי ואמי: מה יצא מכל ילדיכם, הרי כולם לומדים תורה, איך יוכלו לפרנס בבוא הזמן את משפחותיהם? ההורים שלי השיבו: אומרים אנו בקריאת שמע, "ושננתם לבניך" אחר כך נאמר עוד "וקשרתם לאות על ידך", וכשם שאף אחד אינו שואל מה תועלת תצא מקיום ה"וקשרתם" כי מובן מאליו שחובת עשיית המצוות אינה בכדי להשיג בעוה"ז שום מטרה ותכלית, הוא הדין מצות "ושננתם", יש לעשותה אף אם לא מקבלים ממנה שום תכלית.

והנה, כל ארבעת ילדיהם של אבי ואמי נעשו ברבות הימים גדולי תורה אשר כולם זעו מפניהם! ומאיך גיסא יודעים אתם מה היתה אחריתם של ילדיו של הרופא?...

העני שהושבתי על ידי הוא בנו של אותו רופא, התברר שבניו נהפכו לעניים מרודים המחזרים על הפתחים!...

"לא ניתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן"

לקח זה נלמד מ"פרשת המן" (שמות טז, יח) שם מצינו ש"לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר" וכולם קיבלו את מזונותיהם בשוה. למדנו שעל האדם להחדיר בלבו את האמונה והביטחון בקב"ה, ועליו לדעת בבירור

רצו _____ תורה דיליה

שכל השתדלות לא תועיל לו להוסיף לכיסו אפילו פרוטה אחת יותר ממה שקצבו לו מן השמים.

ואולי זהו עומק דברי המדרש תנחומא (פר' בשלח אות כ') שאומר: "לא ניתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן". היינו שרק מי שהם בבחינת "אוכלי המן" אשר יודעים ומבינים שהפרנסה היא מאת השי"ת ואינם שרויים בדאגה מתמדת של "ואם תאמר מה נאכל", הם אלו היכולים לשבת בשלוח ובמנוחת הנפש לעסוק בתורה, וכך יגדלו בתורה באין מפריע.

עוסק בתורה כראוי אין עול הפרנסה יכול להפריעו!

ראוי להזכיר את דברי רבינו הגר"ח מוולאז'ין זצ"ל ברוח חיים (פ"ה מ"ה), שמי שעוסק בתורה כראוי, הקב"ה יסייע בידו שלעולם לא יהיה מופרע מצרכי הפרנסה!

ומקורו טהור מהמשנה שם: "עשרה ניסים נעשו לאבותינו בבית המקדש", והקשו מפרשי המשנה, מדוע נאמר "לאבותינו", הלא כל הניסים שהוזכרו שם נעשו לצורך גבוה?

וביאר הגר"ח זצ"ל, שאמנם הניסים נעשו בבית המקדש, אך תוכן ענינם היה בכדי להראות לעם ישראל את סדר הנהגת השי"ת עם האדם.

ניקה לדוגמא את הנס ש"לא כיבו הגשמים אש של עצי המערכה", היינו למרות שלא נמנע הקב"ה להוריד גשם במקום עצי המערכה, בכל זאת הם לא כיבו את האש היוקדת שעל גבי המזבח. הדבר מלמדינו, כי האדם הקבוע בעבודתו, לא ישוב מפני כל, ולא יזיזוהו כל רוחות שבעולם, ועל אף שיש לו מפריעים רבים, בכל זאת הוא על מקומו יעמוד, וגחלת העבודה תבער בקרבו!

"גשמי" הפרנסה לא יכבו "אש" התורה!

והנה טענה שגורה בפי רוב העולם בזמנינו שאינם יכולים לעסוק בתורה מחמת דאגת הקיום וטרדת הפרנסה. ויש לידע שמדובר בטעות גמורה, ובשיבוש האמת, כי הבוטח בה' ודבק בתורתו חסד יסובבנו!

קנין י"ז ☞ "במיעוט סחורה" _____ רצו

גם נקודה זו רמוזה בנס הנזכר: כי "גשמים" רומזים לפרנסה הגשמית, ו"אש" כידוע רומז לתורה, ועל כך אמרה המשנה ש"הגשמים" היינו עסק הפרנסה, לא תוכל לכבות את עסק "אש" התורה. והדברים נפלאים ומאירים!

"במיעוט סחורה" - חובה לעסוק מעט בסחורה...

ויש לברר ולעמוד על היבט חשוב מאד בענין של "מיעוט סחורה". הרי הבאנו כבר פעמים רבות שבכל הקנינים אשר נכתבו בלשון "מיעוט" הכונה היא שהתורה נקנית בקום עשה, דהיינו שיש לעסוק מעט בסחורה וכך דרכה של תורה. שהרי לא כתוב "בלא סחורה" אלא "במיעוט סחורה", וכמו שפירש המדרש שמואל זצ"ל. ונביא מדברי רבותינו ז"ל מקורות על מנת לבסס הוראה זו שעל כל אדם לעסוק מעט בסחורה לפרנסתו.

שיטת הרמב"ם זצ"ל - בענין להתפרנס מעסק התורה

הרמב"ם זצ"ל כותב דברים נחרצים מאוד בענין (עיין הל' ת"ת פ"ג ה"י), וז"ל: "כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה, הרי זה חילל את השם, ובזה את התורה, וכבה מאור הדת, וגרם רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא, לפי שאסור ליהנות בדברי תורה בעולם הזה. אמרו חכמים: כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם. ועוד צוו ואמרו: לא תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם. ועוד צוו ואמרו: אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות. וכל תורה שאין עימה מלאכה סופה בטלה וסוף אדם זה שיהא מלסטים את הבריות". עכ"ל.

מהו המקור לריבוי בני הכוללים והישיבות?

ולאור דברי הרמב"ם זצ"ל, נשאלת שאלה גדולה, והיא: על מה סומכים בדורנו כל בני הישיבות ואברכי הכוללים אשר מקבלים משכורתם מן הצדקה, והם אינם עושים לפרנסתם מאומה, הרי הרמב"ם זצ"ל התבטא על כך בביטויים חריפים מאוד, ולא זו בלבד אלא שגדולי התורה מעודדים

רחצ _____ תורה דיליה

את הנוגעים בדבר לפתוח עוד ועוד כוללים וישיבות אשר כל התמיכה בהם מגיעה מהציבור, הלא דבר הוא?

ואולם הדבר לא החל בימינו, אם כי המושג של "כולל אברכים" הוטבע על ידי גדולי הדורות מלפני זמן, וכמדומה שהראשון שהנהיג וייסד את תמיכת הציבור ללומדי תורה, היה הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל שנחשב ראש וראשון בדורו.

א. דעת החולקים על הרמב"ם זצ"ל

ובעיקר הדברים יש לציין שהרבה מגדולי עולם חלקו על דברי הרמב"ם זצ"ל הנ"ל. ונפתח בדברי מרן הבית יוסף זצ"ל (ביו"ד סי' רמו) שכתב בזה"ל: "ואע"פ שנראה מדבריו (של הרמב"ם זצ"ל) שם, שרוב חכמי התורה הגדולים שבזמנו היו עושים, לא נמנע מלהשיב עליהם כמה תשובות. ובאמת לא נהגו חכמי הדורות כמותו. והראיות שהביא לדבריו יש לדחותם, ואדרבה יש להביא ראיות להחזיק ביד הנותנים והמקבלים, וכן ראוי לעשות, דאם לא כן כבר היתה התורה בטלה ח"ו ועל ידי ההספקות יכולים לעסוק בתורה, ויגדיל תורה ויאדיר. וכבר כתב והאריך הר"ר שמעון בר צמח בתשובותיו (תשב"ץ ח"א סי' קמב-קמח) לחלוק על הרמב"ם ולסתור כל דבריו ולהחזיק ביד החכמים והתלמידים הנוטלים פרס מהציבור, והביא כמה ראיות מהתלמוד והמדרשות", עכ"ל.

ב. גם הרמב"ם זצ"ל מודה שמותר מפני צורך השעה

יתירה מזאת, יש הסוברים שבזמנינו גם הרמב"ם זצ"ל מודה שאפשר ונכון ללומדי תורה לקבל תמיכה לפרנסתם מן הציבור:

בשו"ת דבר שמואל (סי' קלח ומובא בביאור הלכה בסי' רלא) נשאל: איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם? האם לעסוק בתורה ולהרבות גבולו בתלמידים כל ימי השבוע, וליהנות מאחרים לפרנסתו, או שמא עדיף ליהנות מיגיע כפיו ממלאכה נקיה בכל ימי השבוע ולעסוק בתורה רק ביום השבת? (אין הכוונה שלא ילמוד כלל כל ימי השבוע, דהא פשיטא דמחויב האדם על כל פנים לקבוע עתים לתורה בכל יום).

קנין י"ז ☞ "במיעוט סחורה" _____ רצט

וזה תוכן תשובתו שהשיב שם: "הלא ראתה עינו הבדולח מה שכתוב בטור יו"ד סי' רמו, בבית יוסף ובב"ח ובט"ז ובש"ך בשם ספר ים של שלמה, ומכולם האריך למענתו מהר"י קארו בספרו כסף משנה (הלכות ת"ת פ"ה ה"). אך הנראה לעניות דעתי, שאפילו הרמב"ם ז"ל יסכים בנידון דידן להתיר, דאין דנים אפשר משאי אפשר, וכיון שכפי צורך השעה והמקום אי אפשר לזה האיש החפץ בחיים להתקיים תלמודו בידו לזכות בו את הרבים כי אם בסיפוק צרכיו על ידי אחרים, הרי הוא ככל המון הדיינים והחכמים שהיו מקבלים שכר מתרומת הלשכה. ואיך יעלה בכגון זה הרב ז"ל שיותר טוב לאדם לאחוז בסכלות וחסרון החכמה כל ימיו, אשר הוא גרמא לכמה נזקים ומכשולות, תלמוד המביא לידי מעשה, ולמנוע טוב מבעליו מפני היותו נהנה מאת אחיו". וע"ש שהאריך עוד בענין זה.

ביאור דבריו: בימי חז"ל בני אדם חיו ברמה נמוכה מאד, דירתם הייתה פשוטה למדי, ולבושם היה דל, כי הסתפקו במועט, לא כן היום שצרכי בני האדם התרבו להפליא, משלמים הם סכום גבוה על מיסים וארנונות, והביקוש לרמת חיים גבוהה דורש מבני האדם סכומי כסף גבוהים במיוחד, אם כן קשה אפוא לעסוק במסחר כל צרכו על מנת לכסות את הוצאותיו. על כן נראה שבמצבנו, גם הרמב"ם זצ"ל היה מורה שמותר ואף ראוי ללומדי תורה לבקש את תמיכת הציבור ללימודם, כי אלמלי זאת לא ניתן ללמוד תורה כיאות.

ג. כהיום מצוה גמורה למי שמסוגל ללמוד ב"כולל"

ונראה להוסיף עוד, שבזמנינו אין מידת חסידות שלא לקבל תמיכה עבור לימודו, אלא להתפרנס מיגיעת כפיו. ויסוד הדברים בשו"ת תשב"ץ (ח"א סי' קמח) שכתב שבזמנם אכן היתה זו מדת חסידות להתפרנס מיגיע כפיים, אלא שהדבר תלוי לפי הדורות, והאידנא דשכיח שר השכחה ואנו כמלוא נקב מחט סדקית, ואם יתעסק אדם במלאכה אינו רואה סימן ברכה במשנתו, הילכך מצאו חכמי הזמן להורות ללומדים להגות יומם ולילה בתורה, וכך יתרבו מורי הוראות בישראל ויהיו ניזונים מהציבור כי הכל לפי צורכי הזמן.

ש _____ תורה דיליה

וכן כתב רבינו החפץ חיים זצ"ל בספר שם עולם (שער החזקת התורה פי"א),
וז"ל: "ואם אין בכוחו להוציא הוצאות בעצמו על מזונותיו והוצאותיו
יתרצה שיחזיקו לו אחרים בזה. ויש אנשים שממאנים בזה וחושבים שלא
לעשות כן מפני ש"גדול הנהנה מיגיעת כפיו", ובעבור זה ממילא מתרחקים
מן התורה, ושוגגים בזה שגגה גדולה דכי מפני מדה טובה בעלמא יאבד
הונה של תורה?! ואפילו אם היה זה מצוה גמורה אינו מחוייב לאבד כל
אושר הנצחי בשביל זה... וכל שכן דבאמת אינו רק מידה טובה בעלמא".

וכן כתב בספר סדר היום (סדר עסקו ועסקי שמים) שאם אחרים מעוניינים
להחזיקו צריך לקבל מהם, ואם הוא ממאן להם ומשום כך מפחית מלימודו,
הרי הוא חוטא שיכול לזכות את עצמו ואת אחרים.

"המתחסדים בשם שיטת הרמב"ם - בעצת היצה"ר"

והגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל (מובא באג"מ י"ד ח"ב סי' קטז) כתב בזה
דברים כדרבנות: שמי שרוצה לקבל תמיכה מהכולל, ודאי דשפיר עבד, כי
כן נפסק להלכה ברמ"א ובש"ך וכן הסכים הכסף משנה, ואף אם נימא
דלדינא הלכה כהרמב"ם, בכל זאת הסכימו חכמי הדורות משום "עת לעשות
לה' הפרו תורתך", שאילמלי פרנסת הלומדים והמלמדים הייתה מצויה לא
היו יכולים לטרוח בתורה כראוי, והתורה היתה משתכחת מישראל ח"ו.

ועיין שם שהאריך עוד בזה, וסיים בזה הלשון: "ואני אומר כי אלו
המתחסדים מצד שיטת הרמב"ם, הוא בעצת היצר הרע כדי שיפסיק מללמוד
ויעסוק במלאכה ובמסחר וכדומה עד שלבסוף הם שוכחים אף המקצת
שכבר למדו ואינו מניחם אף לקבוע זמן קצר לת"ת. ולכן לא יעלה על
מחשבתך עצת היצר הרע שיש בקבלת פרס איזה חטא וחסרון מידת
חסידות, שהוא רק להסית לפרוש מן התורה. ומי יתן והיו נמצאים אנשים
מתנדבים לפרנס הרבה ת"ח היו מתרבים בני תורה גדולי ישראל ובעלי
הוראה כרצון השי"ת, שאין לו בעולמו אלא ד' אמות של הלכה".

מרחן הרב שך זצ"ל - הכוללים נחוצים כמו אויר לנשימה!

השקפה טהורה ודברים ברורים כקילורין לעיניים ספונים במכתבו של

קנין י"ז ☞ "במיעוט סחורה" _____ שא

מֵרֵן הָרַב שֶׁךְ זצ"ל (ע"י מכתבים ומאמרים ח"א מכתב כ"ח) בענין חשיבות הכוללים בימינו, וזת"ד:

"התורה נקנית רק ביגיעה ועמילות בכל זמן ובכל עת, ויגיעת ומצאת אמרו חז"ל. ואין גבול וקצבה להיגיעה, ובפרט בדורותינו מחמת מצוקת הזמן וטרדות ועול הפרנסה, אין לקוות שמי שהוא יוכל לעלות במעלות התורה ושיהיה עליו גם עול הפרנסה. ועל כן מצאו לנכון גאוני הדור שלפנינו ושלפני פנינו, לייסד כוללים בשביל אברכים שיוכלו להמשיך בלימוד התורה בחבורה ובדיבוק חברים ולעלות במעלות התורה והיראה, וכן היה שהרבה גדולי תורה ויראה מהם רבנים מורי הוראה ראשי ישיבות עלו וגדלו בהכוללים, ובהם היה תפארתנו.

וכאז כן עתה יש ב"ה כוללים שהם לפאר ולתפארת, וכעת שמצוקת הזמן וטרדת הפרנסה היא פי כמה מכפי שהיה פעם, אלו הכוללים נחוצים לעם ישראל כמו אויר לנשימה! והן ציפור נפשנו ומעוז קיומנו!"

ד. יש לחלק אם יש לו מי שמפרנסו - או שאיך לו

לסיום ראינו לקשור בענין פנינה נוספת, שמצינו דרך נוספת לבאר את שיטת הרמב"ם זצ"ל, כך שגם לשיטתו יוצדק מנהגנו לקבל תמיכה ללימוד התורה.

הרי לכאורה הרמב"ם זצ"ל סותר את דבריו בשני הלכות הסמוכות זו לזו, כבר הבאנו את דבריו (בפ"ג ה"י) שמי שעוסק בתורה ולא עושה מלאכה ומתפרנס מן הצדקה, הרי זה חילל את השם וביזה את התורה וכו', איברא דבהלכה י"א כתב הרמב"ם זצ"ל וזה הלשון: "מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו, ומידת חסידים הראשונים היא, ובזה זוכה לכל כבוד וטובה שבעולם הזה ולעולם הבא". עכ"ל.

והמדקדק בדבריו יראה שמשנתו של הרמב"ם זצ"ל צריכה ביאור, שבהלכה י' כתב שחילול ה' הוא למי שמתפרנס מן הצדקה וכו', ואם כן המתפרנס בשביל לימודו עובר על איסור גמור מעיקר הדין. אבל בהלכה י"א מבואר שהמתפרנס ממעשה ידיו הוא נוהג במידת חסידים הראשונים, ומשמע שאינו חיוב לכל אדם אלא ממידת חסידות, וצריך ביאור.

שב _____ תורה דיליה

וראיתי שהמשגיח רבי מתתיהו סלומון שליט"א עמד על כך, ואף העמיד הדברים על מכונם באופן נפלא בהקדם מציאה גדולה שמצא:

בספר אגרות ותשובות להרמב"ם במכתבו למרנא יפת (מהדורת לוי אפשטיין דף סו), שכולו רצוף בכי וקינה על מיתת אחיו הר' דוד זצ"ל, כתב בין הדברים בזה"ל: "ובמה אתנחם והוא היה על ברכי גדל, והוא היה האת, והוא היה התלמיד, והוא נושא ונותן בשוק ומרויח ואני הייתי יושב לבטח, והבין בתלמוד ובמקרא והבין בדקדוק הלשון". עכ"ל.

הרי מפורש שתקופה ארוכה היה הרמב"ם זצ"ל יושב ולומד בהשקט ובביטחה בזכות אחיו שהחזיקו וכילכלו, ולא נהנה כלום מיגיעת כפיו. בכך ניתן להבין את הסיפור הידוע, שבעת כתיבת ספרו ה"יד החזקה" היה ספון בתוך ביתו עשר שנים בלי שיצא מן הבית כלל! זמן זה נמשך בעת הכתיבה ואינו כולל את הלימוד והיגיעה שקדמו מן הסתם לכתיבת ספרו, ואם כן איך יתכן שבו בעת שכתב הוראה לרבים את ההלכה בסעיף י' "שהרי זה חילל את השם", הוא עצמו נהנה מאחרים, ולא הרגיש בנפשו שום סתירה לזה כלל!

ולכן על כרחינו צריכים אנו לחלק ולומר, שכל מה שכתב הרמב"ם זצ"ל שאסור הלומד להתפרנס מן הציבור, והעושה כן הרי זה מחלל את השם וכו', הוא רק כאשר אין לו מי שיכלכלנו, ולמרות זאת הוא בוטח בנפשו שאם יצטרך לבריות ילך וישובב אצל דלתי נדיבים, זהו חילול ה', אבל מי שחייו מסודרים בסדר נכון כהסכם יששכר זבולון, הדבר בכלל "תורה שיש עמה מלאכה", וכמו שהרמב"ם זצ"ל בעצמו נהג, ואין בהנהגה זו כל שמץ של פגם.

היוצא מדברינו שהמנהג הנפוץ היום אשר יסודתו בהררי קודש, יש לו שורשים רבים וניתן לסמוך עליו בין מצד ההלכה ובין מצד המנהג.

ובזה יתאפשר לנו לעסוק בתורה ולעלות במעלותיה, ובעזרת הבורא נזכה לכתרה של תורה.

